

associació catalana de sociologia

societat catalana de sociologia de
l'institut d'estudis catalans

núm. 34 setembre 1994

Presentació

Malgrat que la simptomatologia denunciï una proximitat relativa, la mort acaba essent un esdeveniment imprevisible. Aquest butlletí és dedicat deliberadament a dues notes necrològiques de destacats sociòlegs catalans que aquest estiu ens han deixat: Esteban Pinilla de las Heras el mes de juny i Juan Nepomuceno García-Nieto París el mes de juliol.

Es un deure moral de l'Associació Catalana de Sociologia noticiar-les i fer-ne memòria. D'una banda, pel fet d'haver recordat una gran obra teòrica en el primer cas i pràctica en el segon de dos eminents pensadors de línees ideològiques diametralment oposades amb convergències no deliberades però clarament coincidents i, per l'altra, pel caràcter d'exemplaritat i d'honestat de dues persones que van posar a prova la seva coherència científica en moments tanmateix ben difícils pel conreu de la disciplina en aquest país.

Que el seu record i la seva obra ens serveixin d'estímul per a treballar en el camp de la disciplina sociològica amb una renovada empena i energia i amb una decidida voluntat d'assumir el bo i el millor de cadascun dels seus legats.

Esteban Pinilla de las Heras

Aquesta reflexió que segueix és textualment el paper que va escriure Esteban Pinilla de las Heras el darrer mes d'abril com a missatge al celebrat recentment a Girona. Poc després, el mes de juny, ens deixava. Fou per ell un real esforç l'escriure a màquina aquestes ratlles i ho va fer amb una singular il·lusió. Segurament que foren les seves darreres reflexions i, per tant, constitueixen un veritable testament. Es un deure moral de l'Associació Catalana de Sociologia posar en coneixement de tots aquestes ratlles que va lliurar com un missatge a tots els sociòlegs aplegats a la gran trobada.

De E. Pinilla de las Heras al II Congrés de l'ACS (15-16.4.1994)

1. Permetidme cumplir dos obligaciones morales:

Primera — Agradecer la carta de vuestro Presidente. Ha sido para mi muy emotiva: por su contenido, ya que la mayor parte de mi obra teórica es ignorada en este país y mucho más conocida al otro lado del Atlántico; por las circunstancias clínicas particularmente difíciles por las que estoy pasando desde hace un año; en fin, porque coincide con el hecho de acabar de cumplir 70 años.

Segunda — Deciros que sin la dedicación y solicitud verdaderamente extraordinarias que han tenido conmigo los amigos de la Fundació Jaume Bofill, sobre todo Jordi y Victoria Porta, y asimismo Salvador Giner, yo no estaría ahora en situación de poder dirigirme a vosotros, ni siquiera brevemente y por escrito.

2. Cumplidas las obligaciones morales y sociales, quiero haceros partícipes de una reflexión en dos dimensiones: la profesional y la científica.

— A —

I. En mis trabajos de investigación, hace ya 23 o 24 años, señalé la necesidad (entonces poco asumida) de dicotomizar el sector terciario en:

- servicios a la producción, y
- servicios a las personas.

Los procesos de des-industrialización que afectan hoy a algunas de las sociedades occidentales capitalistas, implican no solamente una pérdida de importancia relativa del primer subsector, sino asimismo el crecimiento desmesurado del segundo, además del desarrollo de otro ya entonces presente pero hoy hiperdimensionado: los servicios financieros.

II. La ética del trabajo, la conciencia de carrera profesional, y los vínculos comunitarios más que societales que eran atributos de la clase obrera industrial, están siendo mermados.

Se incrementa una subpoblación que vive en parte de ser asalariada y en parte de ser empresaria de si misma, con movilidad fronteriza profesional (y por ende sin asumir conciencia de carrera, ni orgullo profesional).

III. Cuando un colectivo alcanza dimensiones que cubren un abánico muy extenso de actividades, esta situación constituye un riesgo para él, para su identidad, para su prestigio público, y para su propio futuro, por pérdida de coherencia.

IV. Algo de todo esto amenaza al colectivo de los sociólogos, el cual cubre hoy desde la rutina trivial de la demoscopia política usando métodos conocidos hace decenios, hasta el charlatanismo incontrolado sobre la sociedad post-burguesa, la sociedad lúdica, la sociedad post-materialista, etc, charlatanismo objeto de sarcasmos en mi *Crisis y Anticrisis*.

— B —

V. Estamos ya lejos de la gran tarea de acumulación del acervo científico que caracterizó la forja de conceptos fundamentales en los primeros decenios del siglo. Ahora se usan palabras generales y abstractas de las cuales se ignora:

- si son verdaderos conceptos,
- cuáles son sus referentes empíricos,
- cómo están sistémicamente ligados entre ellos (ambos: los conceptos y las referencias).

— C —

VI. Creo que el futuro de la sociología como ciencia se halla en su definitiva integración intra e interdisciplinaria en una ciencia de la acción humana colectiva. En este sentido llamo vuestra atención sobre el hecho de que hoy trabajan en este territorio gentes que no son profesores, nunca leyeron Durkheim, Simmel, ni Parsons, pero saben muy bien lo siguiente:

que toda organización, toda institución, toda sociedad organizada, necesita la producción permanente de un surplus, sea éste:

- monetario,
- de calidad en la gestión,
- de reconocimiento en el ámbito del interés público,

— D —

VII. Este surplus ha de ser transmisible. Yo propuse hace 25 años la noción de learning colectivo. El individualismo metodológico americano combatió la simpatía con la cual esta noción fue recibida por algún investigador mexicano, con el argumento de que learning colectivo es una contradicción entre los términos: sólo los individuos son capaces de aprender. Ciertamente, los soportes empíricos del pensamiento y de la acción son sólo individuos; pero los productos del pensamiento y de la acción poseen propiedades de coherencia, jerarquía, transmisibilidad y perfectibilidad, que son emergentes sobre los individuos.

— E —

VIII. Hoy suele decirse lo siguiente: ya hay pocos progresos a hacer en el software o en el hardware. Pero hay mucho que aprender y crear en el ORGWARE: el desarrollo de sistemas

de acción y de gestión del surplus, en organizaciones e instituciones privadas y semipúblicas, bien localizadas y técnicamente controlables. Estos técnicos no son sociólogos, pero saben de la acción colectiva más que muchos de nosotros. (Esto no tiene nada que ver con aquella divertida reducción psicoliteraria de hace 40 años sobre el 'hombre de la organización').

Estos técnicos del ORGWARE, y por tanto no sólo del learning sino también de su opuesto el un-learning o desaprendizaje, constituyen asimismo una amenaza para los sociólogos, sean éstos charlatanes o rutinarios. Dicho en otras palabras: una parte de nosotros deberá saber volver al apasionante, doble, trabajo conceptual y experimental, sin el cual no hay incremento del conocimiento.

No sé si os ha interesado lo que he escrito. En todo caso gracias por haber escuchado.

Un record personal

Salvador Giner

El proppassat mes de juny va morir, als 70 anys, l'Esteban Pinilla de las Heras, un dels introductors de la sociologia a Catalunya. En Raimon Bonal publicà al darrer Butlletí de la nostra Associació una nota necessàriament apressada per a anunciar la seva pèrdua. Aquests rengles meus només volen afegir algunes reflexions personals, forçosament incompletes, sobre ell i la seva aportació a la cultura i al conreu de la sociologia a casa nostra.

En Pinilla de las Heras era nat a Barcelona, tot procedint d'una família de Sòria on hi passà uns anys de la seva infantesa. Fou autodidacta, un tret que determinà força el seu tarannà d'estudiós i les seves relacions amb el món acadèmic i de la recerca. Pertengué de ple a una generació d'intel·lectuals catalans que ha estat decisiva en la nostra història cultural: entre els seus membres hi ha els noms de Josep Maria Castellet, Jaime Gil de Biedma, Carlos Barral i Manuel Sacristán. S'aplegaren els anys 50 a la revista *Laye*, finalment occida per la repressió cultural franquista. L'Esteban Pinilla publicà, el 1989, un llibre sobre aquest grup, *En menos de la libertad*. Es un text clau per a copsar les vicissituds i l'aportació cabdal a la cultura espanyola sota el franquisme que feren els membres de *Laye*. Fou durant aquella època —tot just abans dels episodis de rebel·lió dels estudiants universitaris contra el règim franquista, l'any 1957— que alguns membres de la generació següent conegueren en Pinilla. Fou dins un cau cultural aviat titllat de políticament suspecte per les autoritats, l'Institut de Estudios Iberoamericanos, al carrer València, mercès als bons oficis de Josep Maria Castellet. Aquesta generació —o millor dit, una petita colla dins una generació— encetà la seva emancipació contra la dictadura en bona mesura sota l'exemple de *Laye* o dels seus representants. Hom podria dir que es començà a bastir així a Catalunya una tradició laica dins l'oposició democràtica. Una altra tendència en formació, paral·lela i coetània, era el corrent cristià radical o d'esquerres, lligat, en els

mateixos anys, a una altra revista, *El Ciervo*. Val a dir que es produïren aviat —i més tard— transvassaments individuals força notables entre els dos corrents i també que els lligams d'amistat foren sovint, i han romàs, molt forts entre la gent d'un i altre grup. Això, però, és part d'una altra història, car en Pinilla mai mantingué cap relació de mestratge comparable en estil a les que caracteritzaren la ideològicament molt definida de Sacristán, dins el marxisme, o la més oberta, analítica i volgutament més imprecisa (en termes de creences), com de Castellet.

Vers la fi dels anys 50 Pinilla passà de l'estudi espontani de la història al de les relacions internacionals i, d'aquest, a la sociologia. Aquesta darrera la descobrí, curiosament, un cop ja ho havien fet alguns dels seus més joves estudiosos a Catalunya. Fou la seva pràctica entusiasta la que l'empenyeria a deixar la seva feina en un gremi empresarial barceloní per a dedicar-se de ple a la vida de la recerca i també a l'acadèmica, tot i que aquesta l'hauria de conèixer d'una manera un xic heterodoxa. Ensenms amb en Lluís Carreño i jo mateix, Pinilla fundà, el 1963, amb uns col·legues madrilenys, la *Revista Española de Sociología*. Les autoritats franquistes només ens permeteren de treure el número 0 (sic, una estratagema contra la censura) i l'any següent, l'1. Altres membres del perillós 'col·lectiu' —com hom començava a anomenar aquesta mena d'equips— eren Alfonso Ortí, Elías Díaz, Ramon Tammes, Alfonso Sastre i Eloy Terrón. Tret del primer, els altres no semblava que fossin sociòlegs, el que potser diu quelcom sobre el que la disciplina sol significar sota circumstàncies dictatorials. En el primer i darrer número legal de la revista aparegué l'assaig de Pinilla *Sobre ciertos problemas que plantea la noción de estructura social*. Caldria potser reimprimir aquest treball avui introbable.

Sense poder encaixar dintre la Universitat espanyola l'Esteban Pinilla s'incorporà al laboratori de Sociologia Industrial de l'*Ecole des Hautes Etudes* de París. Dins d'un equip dirigit per Alain Touraine, realitzà notables estudis a l'Argentina, Turquia i al que era llavors Iugoslàvia. El seu pis, esdevingué un xic llòbreg en els darrers temps, conservà fins al final una part de passadís coberta de mapes de poblets anatolis, amb notes i senyals a llapis, fets per en Pinilla pel seu estudi de la distribució de l'espai i de la propietat rural turca. Aquesta fou potser la fase científica (i sens dubte personal) més intensa de la seva vida. I també docent. A Barcelona, quan em vaig incorporar a una Universitat anglesa, el vaig invitar a què em substituís al curs que jo donava al CEDEC. Aquest era un modest centre privat (certament sense cap afany lucratiu) d'estudis econòmics, polítics i sociològics, al carrer de Girona, on sortia la revista *Promos* i on hom conspirava a bastament contra la dictadura. L'experiment va anar bé i un any després, el 1966, férem un curs plegats a les golfes de Ca'n Colapi, per a dir-ho com tothom coneixia carinyosament l'Escola que els Pares Escolapis tenen a la Ronda de Sant Antoni. El curs es presentava com una alternativa crítica a la poca sociologia que hom feia a la Universitat. Poc després tornà a Catalunya en Francesc Marsal, des de Buenos Aires, i s'integrà al grup que, amb un nou esperit, desenvolupava la sociologia a la tot just creada Universitat Autònoma. El malaguanyat Panxo Marsal

aviat trobà un lloc docent per a l'Esteban Pinilla i l'ajudà a establir una relació més estable i convencional amb el món acadèmic.

Mentrestant la seva recerca ja havia començat a veure's publicada. El 1965, Edicions 62 treia *L'empresari català*, publicat després en castellà com a *Los empresarios y el desarrollo capitalista* (1968). Es tracta d'una fita en la sociologia empírica espanyola i obrí un nou estil per a l'estudi (fins llavors històric o especulatiu) de la burgesia empresarial catalana. Poc després Pinilla començà a treballar amb el recolzament de la Fundació Jaume Bofill, amb un encàrrec que aquesta li feu el 1969. Després, dugué a terme una àmplia enquesta i estudi que la Fundació publicà en cinc grans fascicles sota el títol genèric d'*Immigració i mobilitat social a Catalunya*. Aquesta feina trobà força eco a la premsa, car incidia directament sobre un problema entorn del qual hi havia un ample debat, el del pes de la immigració sobre la societat catalana. El Centro de Investigaciones Sociológicas de Madrid el publicaria sota el títol *Estudios sobre cambio social y estructuras sociales en Catalunya*. L'invariable ajut de la Fundació Jaume Bofill, i molt especialment, el del seu Director, en Jordi Porta, no li mancarien ja mai. Durant aquell temps foren varis els sociòlegs catalans que treballaren amb ell: Angels Pascual, a qui ell coneixia des dels temps del CEDEC, o Marina Subirats, per exemple. D'altres —com el ja esmentat Lluís Carreño, o Francesc Mercadé— mantingueren amb ell, en el forçós aïllament al que aviat el confinaria la malaltia, un diàleg permanent i fruitós.

A principis dels anys 70 Pinilla sofrí un accident i, poc més tard, contractà una leucèmia, que l'obligaren a romandre a casa. De la leucèmia prengué cura el meu amic des de la infantesa el Dr. Joan Claudi Rodríguez Ferrera. El distingit hematòleg es veia obligat a mantenir discussions científiques amb en Pinilla, el qual, característicament, es presentava a la consulta armat de l'últim article sobre leucèmia aparegut a *The Lancet*, disposat a sotmetre a escrutini els diagnòstics de l'expert.

El 1970 havia sortit a Buenos Aires la seva *Reacción y revolución en una sociedad industrial* i més tard, a Barcelona, *Crisis i anticrisis de la sociologia*, que publicà la Fundació Jaume Bofill el 1987, i Barcanova l'any següent en castellà. El primer text reflecteix l'experiència directa dels esdeveniments parisencs del 68 i és força interessant. Tingué un cert eco a l'Argentina, però romangué desconegut aquí. Li vaig oferir de publicar-lo revisat a la col·lecció *Homo sociologicus*, que duc a Ca'n 62, i la idea li feia il·lusió. Tanmateix mai va poder acomplir la tasca. El segon llibre, més desigual, representa una aportació al tema —tan debatut aleshores— de la suposada crisi de la sociologia. Pinilla havia publicat abans varis estudis i treballs, alguns força perspicaces. Sobresurt entre ells un assaig, si no vaig errat, mai llegit ni citat, *España, sociedad de diacronías*, que publicà la revista *Mañana*, que des de l'exili parisenc dirigia en Francesc Farreras. De *Mañana* eixiren només deu números, però foren molt llegits per l'oposició democràtica, fins que la seva torxa fou recollida en certa manera pels *Cuadernos de Ruedo Ibérico*.

La relació de l'Esteban Pinilla amb Catalunya fou un xic complicada en alguns sentits. Voldria, però aprofitar l'avinantesa per a fer necessàriament distinció entre allò que es degué al seu caràcter personal —sovint esquerp, fins i tot de tant en tant irat, i certament quelcom egocèntric pel que fa al seu interès per la comunitat sociològica— i allò que fou fruit de la seva manera d'entendre el nostre país i la política en general. Pinilla trobà, com hem vist, recolzament en varis sectors de la societat diguem-ne cívica barcelonina, per a no confondre-la del tot amb la civil, i sentí una forta afinitat amb ella. S'adherí tanmateix —segons ell, per telèfon i sense conèixer bé el text— al *Manifiesto dels 2.300* (març del 1981) que els seus signataris presentaren en un diari madrileny com un al·legat en defensa de la llengua castellana: la consideraven greument amenaçada per la política lingüística del Govern autònom. Entre ells hi havia un membre de la Junta de l'Associació Catalana de Sociologia. Contra la seva sorprenent actitud es manifestà el ple del I Congrés Català de Sociologia (ensems amb la resta de la Junta de l'Associació), que se celebrà amb notables èxits als locals de l'Institut d'Estudis Catalans. Es totalment falsa, però, la noció de què Pinilla fou postergat o marginat a ràn de l'aparició del *Manifiesto*. Ni tampoc pesà gens desfavorablement en la seva situació pública el fet de què representés als socialistes d'Enrique Tierno a Catalunya, que tenien una visió més centralista de la política que no pas la que predominava entre els socialistes catalans. Així, Pinilla continuà mantenint relacions molt cordials amb socialistes del país, com ara Joan Raventós.

Amb el temps es produí, això sí, un cert aïllament personal degut, sobretot als trets que he esmentat del seu caràcter, que el duïen a algunes extemporànies sortides fins i tot contra els seus propis i fidels amics. Alguns d'aquests, davant l'esfumació absoluta de la seva família a mida que s'agreujaven els seus mals, li feren costat i l'acompanyaren durant els seus força difícils darrers temps.

Esteban Pinilla de las Heras ha deixat un nombre notable d'escrits inèdits, molts d'ells memòries, que completen les ja publicades. La nova *Revista Internacional de Sociologia* publicada, poques setmanes abans de la seva desaparició, al seu número 5, uns emocionants records seus dels primers dies de la guerra civil, quan ell presencià, adolescent, el que ell anomenà "violència privada" envoltada del fanatisme públic de les bandes armades. A partir d'aquell fet Pinilla reflexiona sociològicament sobre el significat i la dinàmica d'aquella inútil barbàrie, per a estendre les seves observacions a d'altres formes contemporànies de violència política. Aquest, però, no és més que un bocí del que espera ser degudament ordenat i publicat. Un cop, aprop del desenllaç, i no sense humor i caliu l'Esteban Pinilla anomenà en Jordi Porta i a mi mateix marmesors ("No es diu marmesors en català"?, ens demanà, davant la nostra sorpresa) dels seus papers i correspondència sociològica i també de la seva biblioteca. Els primers han anat a enriquir el fons documental de la Fundació Jaume Bofill, i els llibres, han estat lliurats a la jove Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra.

Juan N. García-Nieto Paris

Raimon Bonal

La segona quinzena de juliol i amb la dispersió de les vacances es va conèixer la mort d'en "Juan" (com el tractaven cariñosament els militants cristians o sindicalistes) quan estava celebrant la missa. La notícia va mereixer un petit espai a la premsa escrita entre les moltes informacions anodines de la temporada d'estiu.

El record entranyable d'en García-Nieto va lligat, almenys, a tres característiques singulars: l'extraordinària bondat i senzillesa del seu caràcter i de la manera de relacionar-se amb tothom en el context d'un carisme personal vertaderament excepcional; la gran obertura crítica a les realitats socials que contemplava que en feien d'ell un estudiós, un professor i un militant absolutament entregat a la seva causa; i la notable coherència del seu pensament que no va permetre mai la més petita fissura o incompatibilitat entre el seu rol de sociòleg, el seu paper docent i el seu esperit militant.

La figura d'en García-Nieto va estretament lligada al gran treball de pensament i d'influència social dut a terme pel seu amic entranyable Alfonso Carlos Comín Ros, que ja ens ha deixat fa algun temps. Ambdós constitueixen el vertader prototip d'intel·lectual influent i tant la seva obra com les seves actuacions han d'ésser considerades com inseparables; seria una frivolitat imperdonable fer-ne una diferenciació. Fou conjuntament que van crear l'*Institut d'Estudis Laborals*, amb seu en un primer moment a ESADE, i fou a l'ensems que van generar un lligam ideològic indestruïble que va fer possible la unió entre el cristianisme i la metodologia d'anàlisi marxista; lligam heurísticament inexplicable pels qui havien fet de l'ateisme o de l'agnosticisme una certa militància. Es per això que la veu d'en Comín i d'en García-Nieto seria seguida fidelment per tots aquells que eren sensibles al missatge que legítima la lluita obrera a partir dels postulats cristiano-marxistes que pregonaven amb insistència i amb coherència teòrica. Paradoxalment, el sindicalisme i els militants obrers, comunistes o no, van agafar aquesta bandera independentment de les seves confessions religioses personals; clar indicador que el pensament elaborat pel duet Comín-García-Nieto havia penetrat de sava teòrica la pràctica concreta de la lluita obrera.

Després de la desaparició de l'escena d'Alfonso, la *Fundació Comín* perpetua aquella línia oposada a tota mena d'opressió i de conculcació sistemàtica dels "drets de l'home" i en García-Nieto va impulsar la *Fundació UTOPIA d'estudis socials del Baix Llobregat* amb seu a Cornellà de Llobregat dedicada a promoure debats tan diversos com el socialisme del futur, les comunicacions, el socialisme ecològic, la teologia de la lliberació o la identitat de la dona amb figures tan significatives com Adam Schaff, Ignasi Riera, Francisco Fernández Buey, José Mª Díez Alegría, Victòria Camps entre d'altres. La Fundació d'en García-Nieto és prou significativa pel nom (utopia) i pel lloc (Cornellà de Llobregat); al cap i a la fi, ambdós recorden no solament la seva idea, sinó també

el municipi en el que durant molts anys va estar residint i treballant enmig dels militants.

El pensament d'en García-Nieto és ben simple i permanent. Vaig poder compartir amb ell l'assignatura d'Estructura Social d'Espanya i Catalunya a l'Escola de Treball Social de l'ICESB (Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, avui en conflicte obert pel fet de la seva integració a la Universitat Ramon Llull) durant la segona meitat dels anys vuitanta. Curiosament, ens partíem l'assignatura: ell tractava els problemes del treball i jo els dels marges de la societat de classes. La seva idea és constant: partint d'una anàlisi rigorosa de la crisi i la societat industrial, defineix la societat del desempleu i elabora una política ocupacional alternativa. Són moltes les seves publicacions en petit format i les seves col·laboracions en revistes especialitzades, seria el conte de mai acabar evocar-les ara. Una perfecta síntesi del seu pensament es troba a l'obra col·lectiva publicada per Cristianisme i Justícia "La Sociedad del Desempleo" (Barcelona, 1989) en la que, a més d'ell, hi col·laboren Daniel Jover, Josep Miralles, Jesús Renau, Eduard Rojo, Luis de Sebastián i Joan Travé.

El llegat exemplar pels sociòlegs per part d'en García-Nieto consisteix bàsicament en la singularitat de la unió entre l'àlisi teòrica i la pràctica política, entre la sociologia especulativa i l'aplicació empírica en la realitat. Com dèiem abans, una labor tan coherent tenia el suport de la gran bonhomia del seu caràcter i el carisme personal als quals hem fet esment més amunt.

Butlleta d'afiliació a l'Associació Catalana de Sociologia

Cognoms Nom

Lloc de treball.....

Professió

Adreça

Tèlèfon..... Fax

Població CP

Caixa o banc núm. entitat

Núm. de compte corrent..... oficina

Per a més informació adreceu-vos a: Montserrat Rovira, ACS, C/ Carne, 47 - Barcelona 08001 - Tel.: 318 55 16

Sumari

pag.

- 1 Presentació
- 1 Esteban Pinilla de las Heras
De E. Pinilla de las Heras al II Congrés
de l'ACS (15-16.4.94)
- 2 Un record personal
Salvador Giner
- 4 Juan N. García-Nieto Paris
Raimon Bonal
- 5 Butlleta d'afiliació a l'ACS

Coordinació: Junta de l'Associació Catalana
de Sociologia

Secretaria: Montserrat Rovira

Disseny i maquetació: Gemma Quesada

Qualsevol soci interessat en publicar un
article pot adreçar-se a:

Montserrat Rovira

Societat Catalana de Sociologia

Filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Tel.: 318 55 16

dimecres de 4 a 8 de la tarda

Butlleta d'afiliació a l'Associació Catalana de Sociologia